

1918 NUMARALI KADI SİCİLİNE GÖRE 18. YÜZYILDA TRABZON'DA GİYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜ

*Temel ÖZTÜRK**

ÖZ

Giyim-kuşam, bir milletin örf, adet ve dinî temalarının önemli göstergeleri arasında yer alır. Bu alanda, geçmişe dönük yapılacak çalışmalar bahsi geçen temaların günümüzde ve bölgesel olarak dönem içerisinde bile ne derece değişikliğe uğradığını gözlemleme imkânını sağlayabilir. Dolayısıyla bu çalışma Osmanlı toplumunun giyim-kuşam açısından hem geçmişten izler taşıyan hem de yenileşme sürecinin başlatıldığı 18. yüzyıla işaret etmektedir. Bölgesel açıdan ise liman şehri özelliğiyle ticarî ve ulaşım hareketliliği yönünden Trabzon ön plana çıkmaktadır. Giyim-kuşam kültürü açısından burası ciddi folklorik izleri tevarüs eden saray dışı giyimin en geniş örneklerinin görüldüğü bir bölgedir. Bunun en çarpıcı kanıtı da bölgenin tarihine ışık tutan yerel kaynaklar arasındaki tereke kayıtlarıdır. Tereke diğer adıyla muhalefat, ölenin eşyalarının kadı gözetiminde tek tek fiyat ve adediyle birlikte kaleme alındığı kayıttır. Tarihi açıdan zengin olan bu kayıtlar 18. yüzyıl Trabzon'unda kadın ve erkek giyim-kuşamı hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Trabzon, Giyim-Kuşam, Tereke, 18. Yüzyıl.

CLOTHING CULTURE IN TRABZON:

18th CENTURY CASE IN THE COURT RECORDS (No: 1918)

ABSTRACT

Clothing is one of the most important elements displaying national traits and indigenous characteristics of peoples' religion and culture. Research in this field of study can decipher the signs of changes in such traditions up to day, which are still of consideration at regional level. This paper, therefore, focuses on clothing style and its relevant ties with culture

* Doç. Dr., KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON. tozturk61@gmail.com

concerning historical indications within the background of the 18th century. Trabzon, considering its status as a pivotal regional port, is observed to have played a vital commercial role alongside with the transportation circulation at the time. Accordingly, the local clothing style and its folkloric indications in Trabzon differ from that of the courtiers as it is observed in legacy registers, which provide us with important historical information. Legacy records such as legacy registers (*Taraka*) were the books which recorded the prices and numbers in detail under the authorization of the *Kadı*, one of the chief judicial authorities serving as the notary. Therefore, this paper, investigating and surveying the aforementioned records, elaborates on 18th century Trabzon clothing style of male and female residents in the area and their clothing culture.

Keywords: Ottoman, Trabzon, Clothing, *Taraka* (Tereke), 18th Century.

Giriş

Giyim-kuşam, insanların ihtiyaçları yönünde şekillenmiştir. Ahlakî kurallar çerçevesinde insanoğlu, örtünmek için giyim-kuşamına önem vermiştir. Temelde ihtiyaçla ortaya çıkan giyim, tarih boyu zarafet ve zevkler ölçüsünde farklı şekillerde gelişmiştir. Giyinme, zorunlu ihtiyaçlar dışında toplumsal, siyasî, ekonomik ve meslekî statünün de bir göstergesi olmuştur. Nitekim Gelibolulu Mustafa Âlî giyim-kuşamı toplumda sosyal sınıflar arası bir denge unsuru olarak belirtmektedir.¹

Toplumsal açıdan giyinme biçimi, bir milleti diğer milletlerden ayırmaktadır. Örneğin Osmanlı toplumunda gayri Müslim kadınların sarı renkte ayakkabı giymemeleri, Müslüman bir kadının dini kuralları gereği, sokağa çıktığında gözleri dışında saçını ve vücudunu örtmesi bu ayrımı doğrulamaktadır.² Görüldüğü üzere ekolojik ve ekonomik koşulların, toplumsal değer yargıları ile kişisel tercihlerin biçimlendirdiği giyim-kuşam önemli bir kültür taşıyıcısıdır.

Trabzon'daki giyim-kuşam 1918 numaralı kadı siciline³ göre incelendiğinde, sicilde konuyu aydınlatacak 59 tereke kaydı olduğu görülmüştür. Bunların 9'u kadın, 4'ü zimmî terekesidir. Zimmîlerden birinin İstanbul'dan

¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevâ'idü'n-Nefais fî Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 112-13.

² Donald Quataert, "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 29/3 (1997), s.403-25.

³ Trabzon Şer'îye Sicili (bundan sonra TŞS), No: 1918.

gemiyle Trabzon'a gelirken yolda,⁴ diğer 3'ününse Trabzon'da misafirken ölmeleri üzerine terekeleri sicile kaydedilmiştir.⁵ Müslüman tereke sahiplerinden 14'ü misafir olarak Trabzon'da bulunmaktaydı. 59 tereke kaydının 4'ünde giyecek eşyası yoktur.⁶ Öte yandan terekelerde giyim eşyalarının eski oluşlarına göre *köhne*, yeni oluşlarına göre *cedid*, daha önce kullanılmış durumda oluşlarına göre de *müstamel* terimleriyle durumları belirtilmiştir. Büyük olanları *kebir*, küçük olanları da *sağır* terimleriyle zikredilmişlerdir.

Değerlendirilen sicil, giyim-kuşam açısından kadın, erkek ve zimmi statüsündekilerin yanında ticaret amacıyla buraya gelenlerin terekelerini de içermektedir. Ayrıca sosyal statü açısından zengin ve fakir olan tereke sahiplerini göz önünde bulundurduğumuzda 15.118 kuruş (1 kuruş 40 paradır) ile en küsek değerdeki terekeye Kara Çengel-zade Hacı Mehmet Ağa sahiptir.⁷ Bunu 3830 kuruş 20 para ile Hacı Murteza Efendi takip etmektedir.⁸ 2608 kuruş terekesiyle Seyyid Abdülaziz Efendi üçüncü zengindir.⁹ En düşük terekeye 210 parayla Alemdar Ehline sahiptir.¹⁰ Mehmet Beşe 7,5 kuruşla ikinci fakirdir.¹¹ 16 kuruşla üçüncü en düşük terekeler 3 kişiye aittir. Bunlardan biri kadın,¹² diğeri misafir¹³ öteki de Trabzonlu Müslüman bir erkektir.¹⁴

Araştırma yaptığımız sicildeki terekeler ekonomik ve sosyal statü açısından geniş bir yelpazeye sahip olup zengin bir kültürel malzemeyi içermektedir. Bu malzemenin değerlendirilmesinde metot olarak kadın-erkek giysilerinin benzer isimler taşımasından ötürü insan bedeninin kısımları itibariyle giysinin tamamlayıcısı üzerinden konuyu ele almamız daha akıcı olacaktır. Ayrıca bazı terekelerde rastladığımız farklı kumaş türleri, öncelikle bunların açıklanmasını gerekli kılmaktadır.

⁴ TŞS, No: 1918, s. 94.

⁵ TŞS, No: 1918, s. 86, 98, 99.

⁶ TŞS, No: 1918, s. 65, 80, 91, 101.

⁷ TŞS, No: 1918, s. 89.

⁸ TŞS, No: 1918, s. 84.

⁹ TŞS, No: 1918, s. 67.

¹⁰ TŞS, No: 1918, s. 94. Bu kayıtta tereke sahibinin isim grubunda yer alan *Ehline* her ne kadar hiç ratlanılmayan bir ifade tarzı olsa da sicildeki yazılışına göre (اهلنه) bu şekilde okunmaktadır.

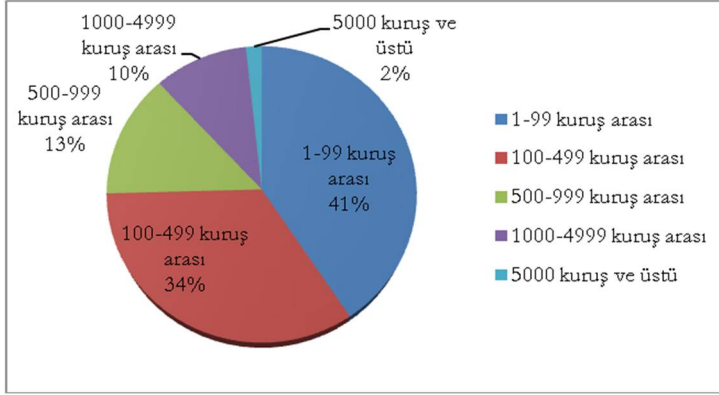
¹¹ TŞS, No: 1918, s. 73.

¹² TŞS, No: 1918, s. 95

¹³ TŞS, No: 1918, s. 96.

¹⁴ TŞS, No: 1918, s. 72.

Tablo 1: 1918 Numaralı Trabzon Kadı Sicilindeki Terekelerin
Miktarlarına Göre Dağılımı

1-Terekelerdeki Kumaş Türleri

Terekelerde üretim maddesi olarak kumaş türleri arasında yünlü, pamuklu ve ipekli dokumalar bulunmaktadır. Yünlü dokumaların başında çuka gelmektedir. Çuka mevcut giysilerin üretim maddesi olması sebebiyle listelerde en çok adı geçen kumaş türüdür.¹⁵ Çuka veya diğer ifadesiyle çuha en kaliteli yünden yapıldı. Osmanlı pazarlarında, bunların yerli üretimleri olduğu gibi ithalleri de bulunabiliyordu.¹⁶ Terekelerde çoğunlukla renkleri bakımından beyaz,¹⁷ yeşil,¹⁸ al ve kahverengi¹⁹ yanında koyu ve biraz mora çalar kırmızı rengi olan güvezi²⁰ şeklinde kaydedilen²¹ çuka, sadece bir kayıta *basma şayak*²² çuka iki arşın olarak belirtilmiştir.²³ Bir başka yünlü kumaş olan şalî, Kaşmir keçisinin kılından yahut tiftiğinden dokunmuş çiçek motifleri ile ilgi çeken kumaş türü olması yanında ipek karıştırılarak da üretilebilmekteydi.²⁴ Bu kumaş üretim maddesi olarak çoğu yerde zikredilmesine rağmen bir kayıta şalî parçaları şeklinde belirtilmektedir.²⁵ Yünlü kumaşlardan aba,

¹⁵ TŞS, No: 1918, s. 75, 89, 99, 105.

¹⁶ Hülya Tezcan, *Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 23-5.

¹⁷ TŞS, No: 1918, s. 75.

¹⁸ TŞS, No: 1918, s. 84.

¹⁹ TŞS, No: 1918, s. 89.

²⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 1209.

²¹ TŞS, No: 1918, s. 105.

²² Çuhadan seyrekeçe, iplikleri vev dokunan yün kumaştır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, III, s. 312.

²³ TŞS, No: 1918, s. 99.

²⁴ Tezcan, a.g.e., s. 25; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967, s. 213-14.

²⁵ TŞS, No: 1918, s. 67.

yıkılarak temizlenen ve taranmış yün yapağında kalın bir kumaş cinsi olarak dokunurdu.²⁶ Terekelerde kumaş parçası olarak bir yerde sağır ve köhne şeklinde geçmektedir.²⁷

Pamuklu dokumaların başında keten gelmekteydi. Keten, ismiyle anılan bitkinin liflerinden yapılan, terekelerde oldukça fazla zikredilen bir dokumadır.²⁸ Listelerde çoğunlukla liflerden yapılan bu kumaşın çeşitleri ifade edilmektedir.²⁹ Bazı kayıtlarda ham ve küçük parçalar halinde olduğu belirtilmektedir.³⁰ Sadece bir terekede beyaz renkte olduğu kaydedilen keten,³¹ kadına ait bir başka terekede yeni ve nakışlı olarak zikredilmektedir.³² Pamuklu dokumalardan bir başka kumaş olan bez, beyaz olarak ketenden dokunurdu. İpliğinin cinsi, dokunuşu, sert-yumuşak oluşuna göre çeşitleri vardı.³³ Biri tüccar üç kişinin terekesinde kumaş parçası olarak yer almaktadır.³⁴ Yine pamuklu kumaş türü olan alaca, listelerde çokça bulunmaktaydı.³⁵ Karışık rengi ifade eden bu kumaş lacivert zemin üzerine sarı çizgili olarak üretiliyordu. Oldukça dayanıklı olan alacalar bilhassa Anadolu'da yaygındı.³⁶ İnce pamuklu kumaştan basit bir dokuma tekniğiyle üretilen bogası, beyaz ve renkli olmak üzere kalitesine göre birçok çeşide sahiptir.³⁷ Astarlık bez veya ince Amerikan bezi olarak da bilinirdi.³⁸ Kumaş olarak bir kadın terekesinde yer almaktadır.³⁹ Pamuklu dokumalar arasında son olarak gayrimüslim tüccarın terekesindeki çit zikredilmektedir.⁴⁰ Bu kumaş, çiçekli ve şekilli basma yerine kullanılmış zamanla yerini pamuklu kumaş olan basmaya bırakmıştır.⁴¹

Terekelerde ipekli kumaş olarak sâde, kutnî ve hâre bulunmaktadır. Sâde, düz kadifeye denilmekteydi.⁴² Genelde beyaz, fitilli ve köhne olarak listelerde kayıtlıdır.⁴³ Kutnî, çözüğü ipek, atkısı pamuk ve ipek, eni dar bir kumaş olup bilhassa kadın kaftanı yapımında kullanılmaktadır.⁴⁴ Trabzon'da

²⁶ Pakalın, *a.g.e.*, C: I, s. 1.

²⁷ TŞS, No: 1918, s. 97.

²⁸ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1145.

²⁹ TŞS, No: 1918, s. 78, 83, 95.

³⁰ TŞS, No: 1918, s. 98.

³¹ TŞS, No: 1918, s. 75.

³² TŞS, No: 1918, s. 83.

³³ Tezcan, *a.g.e.*, s. 21-23; Koçu, *a.g.e.*, s. 35.

³⁴ TŞS, No: 1918, s. 84, 96, 98.

³⁵ TŞS, No: 1918, s. 75, 90, 98.

³⁶ Pakalın, *a.g.e.*, C: I, s. 43-44.

³⁷ Halil İnalıcık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü" *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayı II* (1979-1980), s.34.

³⁸ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 315.

³⁹ TŞS, No: 1918, s. 78.

⁴⁰ TŞS, No: 1918, s. 98.

⁴¹ Pakalın, *a.g.e.*, C: I, s. 279.

⁴² Tezcan, *a.g.e.*, s. 31.

⁴³ TŞS, No: 1918, s. 67, 89, 105.

⁴⁴ Tezcan, *a.g.e.*, s. 29.

tüccar bir zimmînin terekesinde 20 kuruşluk *gümüşi kutnî* şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁵ İpekli kumaşlardan sonuncusu çuka ve kadifelerle zikredilen hâredir.⁴⁶ Çözgüsü ve atkısı ipek olup dalgalı görünüşlü sık dokunan bir kumaştır.⁴⁷

2-İç Giyim Kıyafetleri

İç giyim kıyafetlerinde donlar vazgeçilmez giysilerdendir. Bunları tamamlayanlar arasında iç giysi olarak değerlendirilemeyen ancak terekelerde donlarla birlikte zikredilen gömlekler yer almaktadır. Ayrıca listelerde terlik olarak geçen ve günümüzde atlet görevi gören farklı bir giysi de bulunmaktadır. Böylece terekelerde iç giysisi olarak don ve gömlekler başlığında terlikleri de zikredebiliriz.

a-Don ve Gömlekler

Donlar tüm kadın-erkek terekelerinde bulunmaktadır. Kadın donlarının paçası genellikle dantelle süslüydü.⁴⁸ Gömlek ve uçkur gibi diğer eşyalarla fiyatlandırıldıkları için kesin fiyatlarının tespiti zordur. Ancak erkeklere ait 3-4 kayıttan donların 2,5 ile 22 para arasında değişikliklerini görmekteyiz.⁴⁹ Genelde bezden yapılan donlar Hint⁵⁰ ve Entamiye⁵¹ bezi yanında çitten de imal edilmekteydi.⁵² Donlar kayıtlarda çoğunlukla köhne olarak bulunurken sadece bir kayıтта müstamel olarak belirtilmiştir.⁵³

Vücuda belden aşağıya giyilenlerde olduğu gibi donlar da uçkur veya bağlıkla bağlanırdı. Donlara takılan uçkurlar dar, şalvar veya çakşırların üzerine geçirilenler daha geniş olurdu.⁵⁴ Kadın şalvarlarının üzerine takılan uçkurların süslü uçları görünüm açısından dışarı bırakılırdı.⁵⁵ Süslü kadın uçkurları pahalıydı. Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Ümmühan'ın yeni ve nakışlı olan 6 uçkuru 9 kuruştur.⁵⁶ Aynı mahalleden Hacı Murteza'nın 7 cedid uçkuru da 9

⁴⁵ TŞS, No: 1918, s. 98.

⁴⁶ TŞS, No: 1918, s. 105.

⁴⁷ Tezcan, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁸ Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, çev. Bahar Tırmakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 207.

⁴⁹ TŞS, No: 1918, s. 64, 75, 84.

⁵⁰ TŞS, No: 1918, s. 84.

⁵¹ TŞS, No: 1918, s. 98. *Entamiye*, günümüzde *Etamin* olarak da ifade edilen pamuklu bir dokuma türüdür (Barış Dağlı, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2007, s.102).

⁵² TŞS, No: 1918, s. 86.

⁵³ TŞS, No: 1918, s. 94.

⁵⁴ Koçu, *a.g.e.*, s. 236.

⁵⁵ Gülser Oğuz, "61 Numaralı Edirne Şer'îye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Millî Folklor* 92 (2011), s. 108.

⁵⁶ TŞS, No: 1918, s. 83.

kuruştu.⁵⁷ Bağlıklar da uçkurlar gibi süslü ve işlenmiş olmalarıyla diğerlerinden pahalı ve kaliteliydi. Örneğin Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Seyit Abdülaziz Efendi'nin simli iki bağılığı bir kuruştu.⁵⁸

Vücudun üst kısmını örten gömleklerden önce birkaç yerde kaydedilen terlikleri ifade edebiliriz. Terlik ayağa giyilen bir eşya olarak düşünülse de⁵⁹ gömleklerle zikredilmeleri vücudun terini almaya yarayacak bir iç giyim eşyası olduğunu akla getirmektedir.⁶⁰ Terekelerdeki beyaz renkli terliklerden kadın terekesindeki 3 para,⁶¹ erkek terekesindeki ise 20 para⁶² idi.

Erkek ve kadın gömlekleri, terlik kullanılmadığı zaman iç giyimin temel unsurlarındandır. Kadınlar daha çok yeni, nakışlı ve melez gömlekleri tercih ederdi.⁶³ Haliyle pahalıları da kadınlara aitti. Mesela Saçlı Hoca Mahallesi'ndeki Fatma'nın gömleklerinden müstameli 50, köhnesi 25 paraydı.⁶⁴ Terekelerdeki gömlekler renk ve üretildikleri kumaş açısından beyaz, çit keten ve melezdi.⁶⁵ İşlevlerine göre günlük giyilen gömleklerin yanında kadınların hamamlarda giydikleri gömlekler de mevcuttu.⁶⁶ En ucuzları 2 para idi.⁶⁷ En kalitelisi ham ipekten dokunmuş ince bezden yapılan bürümcek gömleği olup tanesi 2 kuruştu.⁶⁸ Ancak bunun köhnesi, Ayasofya Mahallesi'ndeki Fatıma'nın terekesinde 44 para idi.⁶⁹

3-İç Giyimin Tamamlayıcısı Olarak Beden Kıyafetleri

İç giyimin üzerine giyilen tüm eşyalar beden kıyafetlerinin tamamlayıcısıdır. Bu grupta şalvarlardan yağmurluklara kadar geniş bir eşya grubuyla karşılaşmaktayız. İnsanın giyim sırasını göz önünde bulundurursak öncelik şalvarlardadır. Bunları entariler, hırka ve yelekler takip eder. Kürk, kaftan, cübbe ve dolamalar üst eşyaları olarak evde ve sokakta giyilebilirler. Sokak kıyafeti olan feraceler, bunların da üstüne giyilebilir. Aslında yağmurluk, yağmurdan korumak için tüm giysilerin üstüne zorunlu olarak giyilebilmektedir.

a-Şalvar ve Çakşırlar

Üst kısmı geniş ve kıvrımalı, bacakları ayrı olan şalvarlar kadın ve

⁵⁷ TŞS, No: 1918, s. 84.

⁵⁸ TŞS, No: 1918, s. 67.

⁵⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 400.

⁶⁰ TŞS, No: 1918, s. 72.

⁶¹ TŞS, No: 1918, s. 87.

⁶² TŞS, No: 1918, s. 82.

⁶³ TŞS, No: 1918, s. 83.

⁶⁴ TŞS, No: 1918, s. 88.

⁶⁵ TŞS, No: 1918, s. 74, 86.

⁶⁶ TŞS, No: 1918, s. 83.

⁶⁷ TŞS, No: 1918, s. 92.

⁶⁸ TŞS, No: 1918, s. 75.

⁶⁹ TŞS, No: 1918, s. 106.

erkeklerde farklılık göstermekteydi. Erkek şalvarlarının paçaları dar olanına *potur* geniş olanına *çakşır* denirdi.⁷⁰ Farklı kalitede olan şalvarlar 15 para ile 8 kuruş arasındaydı.⁷¹ Çoğunlukla çukadan bazen de abadan yapılan şalvarların fiyatları hemen hemen birbirine yakındı. Aba şalvarın en ucuzu 0,5 kuruş,⁷² en pahalısı da 67 paraydı.⁷³ Çoğu köhne olan şalvarların mavi ve siyah renkleri genelde zimmiler tarafından tercih ediliyordu.⁷⁴ Şalvarların üretim yerleri hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bir kayıta 60 para değerindeki Kırım şalvarının mevcudiyeti burada yapıldığını göstermektedir.⁷⁵

Erkek giysisi olarak bilinen çakşırlar kadın terekesinde de tespit edilmiştir. Kadın çakşırlarının fiyatları erkeklerinkinden daha düşüktü. Mesela Molla Sipah Mahallesi'ndeki Ümmühan'ın çakşırı 20 paraydı.⁷⁶ En pahalı çakşır, 7 kuruş 15 parayla Bayram Bey Mahallesi'ndeki Ali Ağa'ya aitti.⁷⁷ En ucuzu ise 40 parayla Aşağı Hisar'dan Bab-ı Pazar Mahallesi'ndeki İplikçi Hacı İbrahim⁷⁸ ve misafir Ali Beşe'ye aitti.⁷⁹ Sof ve çukadan yapılan çakşırları⁸⁰ şalvarlardan renk yönünde ayıran en belirgin özellik onların mor renginde olmalarıydı.⁸¹

b-Entariler ve Kuşakları

Entariler erkek ve kadınların tercih ettiği giysiydi. Kadınlar entariyi donlarının üzerine giyerken erkekler şalvar ve çakşırların üzerine giyerlerdi.⁸² Sokakta ve evde giyilebilen entarilerden başka gece yatırken giyilenler de mevcuttu. Bu yönleriyle entariler dış görünümün ilk ve en önemli unsurlarındandır. Trabzon'da çokça giyilen alaca entari kalite açısından farklı fiyatlardaydı. Alacadan yapılan bu entarilerin en ucuzu 20 parayla Manisa alacasıydı.⁸³ Bunu 35 parayla Şam alacası takip etmekteydi.⁸⁴ Alaca entarilerin en pahalısı ise 7 kuruştü.⁸⁵ Terekelerdeki entariler 2 para ile 11 kuruş arasındaydı. İki paralık entari, libade tarzı dediğimiz teğelli dikişli olarak pamuklu

⁷⁰ Pakalın, *a.g.e.*, C: III, s. 307.

⁷¹ TŞS, No: 1918, s. 64, 96.

⁷² TŞS, No: 1918, s. 97.

⁷³ TŞS, No: 1918, s. 100.

⁷⁴ TŞS, No: 1918, s. 94, 98.

⁷⁵ TŞS, No: 1918, s. 94.

⁷⁶ TŞS, No: 1918, s. 83.

⁷⁷ TŞS, No: 1918, s. 103.

⁷⁸ TŞS, No: 1918, s. 86.

⁷⁹ TŞS, No: 1918, s. 96.

⁸⁰ TŞS, No: 1918, s. 67.

⁸¹ TŞS, No: 1918, s. 84.

⁸² Koçu, *a.g.e.*, s. 102-3.

⁸³ TŞS, No: 1918, s. 86.

⁸⁴ TŞS, No: 1918, s. 96.

⁸⁵ TŞS, No: 1918, s. 75.

dokumadan yapılan⁸⁶ kenarları yırtmaçlı sıfır kollu gecelik olarak kullanılan entaridir.⁸⁷ 11 kuruşluk entari ise beldari idi.⁸⁸

Entarilerin kumaşları da farklıydı. En çok kullanılanlardan alacalar, ince ipek ve kılbedanla⁸⁹ dokunmuş sert bir kumaş olan hatai⁹⁰ entariler,⁹¹ Hint bezi ve şalı⁹² yanında libade⁹³ ve basma kumaşlar yer almaktaydı.⁹⁴ Çoğunlukla beyaz renkli olan entarilerin kadınlarca tercih edilen mor ve güvezi renginde, ipekli kumaş olan ağabaniden⁹⁵ üretilmekteydi.⁹⁶ Erkeklerse beyaz bizon entarileri giyinmekteydi.⁹⁷ Özellikle kadınların giydiği ve zenne entari olarak şeffaf tarzda farklı kullanım alanını işaret eden entariler⁹⁸ Trabzon'a Şam, Halep ve Manisa'dan gelmekteydi.⁹⁹

Entariler şal ve kuşaklarla bağlanırdı. Gerçi şal sadece bele bağlanmak için değil ferace şalı olarak farklı kullanım amaçlarına da matuftu.¹⁰⁰ Tamamını erkeklerin kullandığı şallar 24 para ile 8 kuruş arasındaydı. Sarı ve beyaz renkli olup tek yüzü de kullanılmaktaydılar.¹⁰¹

Kemer görevini gören metal ve kumaş kuşakları kadın ve erkekler bağlardı. Kumaşlar arasında ipek, alaca, şalı, lahor¹⁰² ve fitilden yapılanlar mevcuttu.¹⁰³ Kadınlar *sim* yani gümüş olanları tercih ederdi. Sim kuşaklar, kemer ve çengelli olarak kullanılmaktaydı.¹⁰⁴ Erkeklerse bakırdan yapılmış metal kuşakları yaygın olarak kullanırdı.¹⁰⁵ Trabzon dışından Keşan ve Keşap kuşakları tercih edilirdi.¹⁰⁶ En pahalısı sim çengel kuşak türünden ikisi 29

⁸⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1236.

⁸⁷ TŞS, No: 1918, s. 74.

⁸⁸ TŞS, No: 1918, s. 67. Bu entarilerin kumaşları Nepal'in güney doğusunda bir köy olan Beldari'de üretilmelerinden dolayı bu adla isimlendirilmişlerdir (<http://en.wikipedia.org/wiki/Beldari-02/02/2015>).

⁸⁹ Kılâp denilen eğirme çarkıyla sarılan sırma veya telle karışık ipek veya pamuk iplik. Bk. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011, s. 893.

⁹⁰ İnce ipek ve kılbedanla dokunmuş sert kumaş. Bkz. Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul 2009, s. 16.

⁹¹ TŞS, No: 1918, s. 83.

⁹² TŞS, No: 1918, s. 67.

⁹³ TŞS, No: 1918, s. 74.

⁹⁴ TŞS, No: 1918, s. 106.

⁹⁵ Tezcan, *a.g.e.*, s. 33.

⁹⁶ TŞS, No: 1918, s. 80, 106.

⁹⁷ TŞS, No: 1918, s. 105.

⁹⁸ TŞS, No: 1918, s. 83.

⁹⁹ TŞS, No: 1918, s. 96, 78.

¹⁰⁰ TŞS, No: 1918, s. 86.

¹⁰¹ TŞS, No: 1918, s. 89, 105.

¹⁰² Tezcan, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰³ TŞS, No: 1918, s. 66, 93.

¹⁰⁴ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹⁰⁵ TŞS, No: 1918, s. 80, 96.

¹⁰⁶ TŞS, No: 1918, s. 83, 93.

kuruşa olmak üzere Tekfur Çayırılı Ümmühan'a aitti.¹⁰⁷ En ucuzu ise köhne olmakla beraber iki tanesi 5 para olup misafir Ali Beşe'ye aitti.¹⁰⁸

c-Hırka ve Yelekler

Hırka, entarinin üzerine giyilen dize kadar veya daha kısa olarak pamuklu kumaştan dokunan elbisedir.¹⁰⁹ Hırka, 9 paraya köhne olarak sadece misafir Mehmet Beşe'nin terekisinde bulunmakla beraber farklı isimlerle de terekelerde kayıtlıdır.¹¹⁰ Libade, kebe ve aba da hırka türü giysiler içerisindedir. Libade, teğelli dikişli pamuklu veya abadan yapılan kısa hırkadır.¹¹¹ Bunun 18 kuruşluk sarı renklisini Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Seyit Abdülaziz Efendi giyinmekteydi.¹¹² 3 kuruşluğu¹¹³ yanında daha ucuzu olan 20 paralıği Trabzon'da giyiliyordu.¹¹⁴ Yünden kaba aba cinsinden giyilen kebe en fazla tercih edilendir. Köhne ve müstameli olup en ucuzu 10 para,¹¹⁵ en pahalısı ise zağare yani dış yakasının kürkle kaplı¹¹⁶ olduğu 180 paralık kebedir.¹¹⁷ Trabzon'da halkın giydiği kebelere içerisinde başlıklı olanı da mevcuttu.¹¹⁸ Hırkalardan sonuncusu boydan kısa ve yünden yapılan aba¹¹⁹ olup misafir Ali Beşe'ye aitti.¹²⁰

Yelekler de hırkalar gibi entari veya gömleğin üzerine giyilirdi. Aslında yelekler iç giysi olarak da kullanılabilirdi. Bunların donlar yanında kürk ve kaftanlarla zikredilmeleri her iki kullanıma işaretler.¹²¹ Sadece erkeklerin giydiği yeleklerin en ucuzu 5,¹²² en pahalısı 30 paraydı.¹²³ Yelekle benzer görevi üstlenen mintanlar¹²⁴ ise çukadan yapılmaktaydı. Erkek giysisi ve genelde kolsuz olan mintanların en kalitelisi 210 paralık yeşil çukadan yapılmıydı.¹²⁵

¹⁰⁷ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹⁰⁸ TŞS, No: 1918, s. 96.

¹⁰⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 578.

¹¹⁰ TŞS, No: 1918, s. 73.

¹¹¹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1236.

¹¹² TŞS, No: 1918, s. 67.

¹¹³ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹¹⁴ TŞS, No: 1918, s. 93.

¹¹⁵ TŞS, No: 1918, s. 88.

¹¹⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 685.

¹¹⁷ TŞS, No: 1918, s. 92.

¹¹⁸ TŞS, No: 1918, s. 73.

¹¹⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 925.

¹²⁰ TŞS, No: 1918, s. 97.

¹²¹ TŞS, No: 1918, s. 97.

¹²² TŞS, No: 1918, s. 100.

¹²³ TŞS, No: 1918, s. 93.

¹²⁴ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1410; Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 1988.

¹²⁵ TŞS, No: 1918, s. 93.

d-Kürk ve Kaftanlar

Dış giyimin son unsurlarından olan kürkler kışın soğuktan korunmak amacıyla giyilirdi. Bu giysiler hayvan postlarının ıslahı işlemlerinden sonra kumaşlarla kaplanması sonucu oluşturulurdu.¹²⁶ Trabzon'da giyilen kürkler şali,¹²⁷ çuka,¹²⁸ bez,¹²⁹ dıba,¹³⁰ hatai¹³¹ ve geremsude¹³² kaplıydı. Yeşil ve mavi rengin hâkim olduğu¹³³ kürk kaplama türlerine tek farklı örnek zağare kaplamadır. Dıştan kaplı yaka kürkü olan bu model, misafir Osman Beşe'nin kebesine ilaveten sırtına aldığı bir giysidir.¹³⁴

Terekedeki 30 kürkten 9'una Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Seyit Abdülaziz Efendi,¹³⁵ 8'ine Kabak Meydanı Mahallesi'ndeki Kara Çengel-zade Hacı Mehmet Ağa¹³⁶ sahipti. Öte yandan bu giysinin toplumsal öneminden dolayı muhafazası da özel kürk kabı veya bohçaları içerisinde sağlanırdı.¹³⁷ Trabzon'da giyilen kürkler kuzey ülkelerinde yaşayan ve sansar cinsinden bir hayvan olan zerdeva¹³⁸ yanında kuzu, oğlak derisi,¹³⁹ göçen,¹⁴⁰ sincap, karsak,¹⁴¹ kakum¹⁴² ve nafe¹⁴³ kürklerinden oluşurdu. En kalitelipleri zerdeva, çılkafa,¹⁴⁴ kakum, göçen, sincap ve nafe kürkleri. Bunlardan en pahalısı 50'şer kuruşluk güvezi şaliye kaplı sincap¹⁴⁵ ile müstamel dıba kaplı zerdeva peçesi kürküydü.¹⁴⁶ En ucuzu ise 26 paralık köhne beden kürküydü.¹⁴⁷

Kadın kürkleri ekseriyetle zerdeva, sincap ve kakum,¹⁴⁸ erkeklerinkiyse göçen, kuzu, nafe, karsak ve çılkafa kürkleri idi.¹⁴⁹ Erkekler kadınlardan daha

¹²⁶ Oğuz, *a.g.m.*, s. 111.

¹²⁷ TŞS, No: 1918, s. 67.

¹²⁸ TŞS, No: 1918, s. 75.

¹²⁹ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹³⁰ Atlasla kemha arasında, zemini atlas dokuma, telli ve desenli kumaş. Bkz. Tezcan, *a.g.e.*, s. 29.

¹³¹ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹³² Kalın kumaş türüdür. Bkz. Koçu, *a.g.e.*, s. 122.

¹³³ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹³⁴ TŞS, No: 1918, s. 92.

¹³⁵ TŞS, No: 1918, s. 67.

¹³⁶ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹³⁷ TŞS, No: 1918, s. 83; Filiz Karaca, "Kürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, XXVI, s. 568.

¹³⁸ Koçu, *e.g.e.*, s. 249.

¹³⁹ Bu kayıt sicildeki terekede *Köhne Oğlak Derisi Dolama Kürk 1,5 Kuruş* şeklinde yer almaktadır. Bkz. TŞS, No: 1918, s. 97.

¹⁴⁰ Kır sansarı, tavşan yavrusu. Bkz. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1192.

¹⁴¹ Tilkiye benzer, postundan kürk yapılan hayvan. Bkz. Parlatır, *a.g.e.*, s. 851.

¹⁴² Gövdesi beyaz, kuyruğu siyah hayvan olup postundan yapılan kürk. Bkz. Koçu, *a.g.e.*, s. 140.

¹⁴³ Postları kürk olan hayvanların göbek parçalarıyla yapılan kürklerdir. Bkz. Koçu, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁴⁴ Kurdun ense postundan yapılan kürk. Bkz. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılar'da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1983, s. 345.

¹⁴⁵ TŞS, No: 1918, s. 67.

¹⁴⁶ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹⁴⁷ TŞS, No: 1918, s. 64.

¹⁴⁸ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹⁴⁹ TŞS, No: 1918, s. 66, 89.

fazla kürke sahiptir.¹⁵⁰ Vücudun tümünü kaplayan kürkler yanında yarısını kaplayanlar da mevcuttu.¹⁵¹

Trabzon'daki kürkler arasında tırnaklı cebe olanları da vardı.¹⁵² Muhafazalı anlamındaki cebe kürk¹⁵³ yanında tırnaklı ifadesi bir çeşit motifi vurgulamaktadır.¹⁵⁴ Ayrıca hayvan vücutlarının üretildikleri bölgeleri göstermesi açısından Şirin Hatun Mahallesi'ndeki Abbas Ağa zerdevanın sırtından yapılan bir nebeş¹⁵⁵ kürk giymektedir.¹⁵⁶ Yine kurdun ense postundan yapılan çılkafa kürkü ile göçen peçesinden yapılan bir kürk Trabzon'da giyilmekteydi.¹⁵⁷

Entarinin üzerine giyilen kaftanlar dış görünüm açısından değer yargısı oluşturacak bir giysidir. Hatta kaftanın bu yönüyle kürkten daha ehemmiyet arz ettiği söylenebilir. Zira kürk hemen hemen herkesin terekesinde yer alırken kaftan, belli bir sosyal statüye sahip olanların terekelerinde bulunmaktadır.¹⁵⁸ Kaftanlar kişinin zarafetinin ve zenginliğinin göstergesi olup¹⁵⁹ bilhassa ince bir nakış türü olan süzeni¹⁶⁰ işlemeli olurlardı.¹⁶¹ Fiyatları 9 ile 25 kuruş arasında değişen kaftanların üretildikleri kumaşlar Şam alacası, beldarî, dîba, kutnî ve hataî gibi oldukça kaliteliydi.¹⁶² Renk olarak ise mavi hâkimdi.¹⁶³

Kürk ve kaftanlara benzer bir fonksiyon üstlenen kotoşlar, Tatar beylerinin dar kollu üstlük elbisesi olup kapaniçenin yerini tutardı. Terekelerdeki kotoşlardan birini asker Seyit Hacı Ömer¹⁶⁴ diğerini ise misafir Ali Beşe giyinmekteydi.¹⁶⁵

e-Cübbe ve Dolamalar

Sosyal statü açısından tercih edilen cübbe gayri Müslimler tarafından da giyilmekteydi.¹⁶⁶ Seyit Abdülaziz Efendi şalî ve yeşil çukadan yapılmış iki cübbe giyiyordu.¹⁶⁷ Cübbeye benzer nitelikte erkeklerce giyilen ve çoğunlukla

¹⁵⁰ TŞS, No: 1918, s. 95, 106.

¹⁵¹ TŞS, No: 1918, s. 90.

¹⁵² TŞS, No: 1918, s. 77.

¹⁵³ Parlatır, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁵⁴ Dağlı, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁵⁵ Hiçbir karışım olmaksızın sadece hammadde kullanılarak yapılan giysi türüdür. Bkz. Sir J. W. Redhouse, *a.g.e.*, s. 2070.

¹⁵⁶ TŞS, No: 1918, s. 81.

¹⁵⁷ TŞS, No: 1918, s. 89.

¹⁵⁸ TŞS, No: 1918, s. 83, 84.

¹⁵⁹ Koçu, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁶⁰ Şemseddin. Sâmî, *a.g.e.*, s. 747.

¹⁶¹ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹⁶² TŞS, No: 1918, s. 106.

¹⁶³ TŞS, No: 1918, s. 99.

¹⁶⁴ TŞS, No: 1918, s. 95.

¹⁶⁵ TŞS, No: 1918, s. 97.

¹⁶⁶ Süheyl Ünver, *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. XV.

¹⁶⁷ TŞS, No: 1918, s. 67.

ulemanın tercih ettiği dolama ise cübbe gibi önü açık olduğundan beline kuşak bağlanarak giyilirdi.¹⁶⁸ Cübbeye nazaran Trabzonlularca daha çok tercih edilmekteydi. Çukadan yapılan dolama beyaz, yeşil ve mor renkte kullanılırdı.¹⁶⁹ Fiyatları 15 para ile 7 kuruş arasındaydı. Dizdar Ali Ağa'nın 15 kuruşluk iki müstamel yeşil çuka dolaması vardı.¹⁷⁰

f-Nebş ve Feraceler

Nebşler çuka ve şalî kumaşlardan yapılmaktaydı.¹⁷¹ Kırmızı, sarı, yeşil, güvezi, limon, sümbülî, mavi ve beyaz gibi geniş bir renk yelpazesine sahip olan¹⁷² nebşlerin kanaviçe işlemelileri kadınlar tarafından giyilmekteydi.¹⁷³ Fiyatları 20 para ile 35 kuruş arasındaydı.¹⁷⁴

Ferace, çoğunlukla kadınlar tarafından tercih edilen tam bir sokak kıyafetidir. Arapça bir kelime olan ferace, önü açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, yuvarlak veya "V" yakalı ön açıklığının iki yanında yer alan dikey yırtmaç cepli bir tür cübbe şeklindeki elbisedir.¹⁷⁵ Yeşil ve güvezi renkli¹⁷⁶ feracelerin üretiminde yazlık ve kışlık kumaşları farklıydı. Kışlık kumaş olan çuka feraceler genelde kadınların tercihleri idi.¹⁷⁷ Erkeklerin de kışın tercih ettiği bu kumaşın yanında şalî ve sof feraceler de giyilirdi.¹⁷⁸ Köhne ve müstamel feracelerin en pahalısı 12,5 kuruş,¹⁷⁹ en ucuzu 60 para idi.¹⁸⁰

g-Kaput ve Yağmurluklar

Kaput, askerlerin yağmurluk cinsinden giydikleri üstlük elbisesidir.¹⁸¹ Sadece erkeklerin giydiği kaputlarla birlikte kabanlar da aynı kategoride değerlendirilebilir. Ancak kabanın bir terekede yer alması¹⁸² kaput ve yağmurluğun çokça tercih edildiğini göstermektedir. Çuka ve abadan imal edilen kaputların en pahalısı 20 kuruş,¹⁸³ en ucuzu 33 paraydı.¹⁸⁴ Trabzon'daki kaputlar kırmızı, güvezi ve siyah rengindeydiler.¹⁸⁵

¹⁶⁸ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 346.

¹⁶⁹ TŞS, No: 1918, s. 92, 96.

¹⁷⁰ TŞS, No: 1918, s. 105.

¹⁷¹ TŞS, No: 1918, s. 66, 75.

¹⁷² TŞS, No: 1918, s. 67, 77.

¹⁷³ TŞS, No: 1918, s. 83.

¹⁷⁴ TŞS, No: 1918, s. 83, 93.

¹⁷⁵ Hülya Tezcan, "Ferace", *DİA*, 1995, XII, s. 350.

¹⁷⁶ TŞS, No: 1918, S.67, 105.

¹⁷⁷ TŞS, No: 1918, s. 78, 95.

¹⁷⁸ TŞS, No: 1918, s. 84.

¹⁷⁹ TŞS, No: 1918, s. 67.

¹⁸⁰ TŞS, No: 1918, s. 78.

¹⁸¹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1015.

¹⁸² TŞS, No: 1918, s. 97.

¹⁸³ TŞS, No: 1918, s. 75.

¹⁸⁴ TŞS, No: 1918, s. 96.

¹⁸⁵ TŞS, No: 1918, s. 89, 101.

Yağmurluklar da kaputlar gibi çuka ve su geçirmez abadan imal edilip 30 ve 80 para gibi oldukça düşük bir fiyattaydı.¹⁸⁶ Genelde yeniçerilerle anıldıklarından¹⁸⁷ Trabzon'da da çukadar, beşe ve dizdar gibi askerler tarafından giyilirlerdi.¹⁸⁸ Yağmurlukların bazıları muhafaza kapları olan keselerdeydi.¹⁸⁹

h-Diğerleri

Bu gruptaki eşyaların başında yöresel bir kıyafet olan peştamallar gelmektedir. Ancak yöre dışından Erzurumlu Osman Beşe, 13 paralık cedit ipek peştamal giyiyordu.¹⁹⁰ Genelde kadınların giydiği bu kıyafeti hamam peştamalı olarak erkekler de kullanmaktaydı.¹⁹¹ Peştamalların güvezi olanları hariç diğerleri 9 ve 15 para gibi düşük fiyattaydılar.¹⁹² Öte yandan zimmî tüccarın eşyalarında 20 kuruşluk 9 adet kırk kalem peştamal, 8,5 kuruşluk 18 penbe yani pamuk peştamal ile 11 kuruşluk güvezi bir top kumaş peştamal vardı.¹⁹³ Kırk kalem olanlar muhtemelen peştamallar üzerindeki dikey çizgileri yönünde farklı deseni vurgular. Ayrıca kırk kalem ifadesi peştamalin alım-satımına yönelik tanıtımına ilişkin bir marka ve kalite deyiimi de olabilir.

İki misafir terekesinde yer alan eldivenler çoğunlukla soğuklarda kullanılıyordu. Fiyatı ortalama 1 paraydı.¹⁹⁴ Genellikle askerlerin kullandığı ve bele takılan palaskalar ise simliydı.¹⁹⁵ Öte yandan hac kıyafeti olan ihram Trabzon'da günlük kıyafet olarak da giyiliyordu. Nitekim erkek ve kadınların¹⁹⁶ giydiği bu kıyafet hacı unvanı olmayan kişilerde de mevcuttu. Beyaz olarak bilenen ihramların aksine bir kuruşluk kırmızı ihram da vardı.¹⁹⁷ En ucuzları Eyüp-zade Mustafa Ağa'nın biri 10 diğeri 30 paralık iki tane beyaz ihramıydı.¹⁹⁸ Bunlardan başka kısa don olarak dizlik, iç giyim ürünü olma ihtimaline karşılık, tulumbacıların yangınlara giderken giydikleri kısa ve dar bacaklı bir giysi olması sebebiyle¹⁹⁹ üst giyim eşyası olduğu düşünülebilir. Sadece misafir terekesinde müstamel dizlik bulunmaktadır.²⁰⁰

¹⁸⁶ TŞS, No: 1918, s. 86, 93.

¹⁸⁷ Pakalın, *a.g.e.*, C: III, s. 600.

¹⁸⁸ TŞS, No: 1918, S.64, 97, 105.

¹⁸⁹ TŞS, No: 1918, s. 67.

¹⁹⁰ TŞS, No: 1918, s. 92.

¹⁹¹ TŞS, No: 1918, s. 73.

¹⁹² TŞS, No: 1918, s. 83, 95.

¹⁹³ TŞS, No: 1918, s. 98.

¹⁹⁴ TŞS, No: 1918, s. 73.

¹⁹⁵ TŞS, No: 1918, s. 67, 81.

¹⁹⁶ TŞS, No: 1918, s. 78.

¹⁹⁷ TŞS, No: 1918, s. 81.

¹⁹⁸ TŞS, No: 1918, s. 88.

¹⁹⁹ Pakalın, *a.g.e.*, C: I, s. 470.

²⁰⁰ TŞS, No: 1918, s. 92.

4-Baş Giysileri

Trabzon'da başa giyilenlerden fes, kalpak, sarık, kavuk ve poşular yanında çemberler grubundaki yemeni ve yaşmaklar ile külah ve peçeler bulunmaktadır. Baş soğuk ve sıcaktan korumak amacıyla gündüz ve yatarken de giyilebilen baş giysileri zarafet ve sosyal statünün göstergesidir. Zira nakışlı ve süslü olanları bunu teyit etmektedir.

a-Fes ve Kalpaklar

Fes, hem erkek hem de kadınlar tarafından giyilirdi. Sokak ve evde giyilen fes zamanla kadınlarda yerini *hotoz*'a bırakmıştır.²⁰¹ Kadınların fesleri genelde nakış işlemeliydi.²⁰² Trabzon'daki feslerin tespit edilenleri tamamen kırmızıydı.²⁰³

Trabzonlular ve misafirlerin kullandığı kalpakları sadece erkekler giyerdi.²⁰⁴ En pahalısı 61 para,²⁰⁵ en ucuzu 5 paraydı.²⁰⁶

b-Kavuk ve Sarıklar

Kavuk baş giysilerinden en çok tercih edilendir. Sadece erkeklerin giydiği kavuğun içi astarlı olup yüzü ile astarı arasına pamuk konularak diki-lirdi.²⁰⁷ Gündüz ve gecelik kullanımları mevcuttu.²⁰⁸ Fiyatları 3 para ile 1 kuruş arasındaydı.²⁰⁹

Sarıklar kavuk ve feslere sarılırdı. Böylece kadınların da terekelerinde bulunan sarıkların yeşil olanları tercih edilmekteydi.²¹⁰ Kumaşına göre sarıklar kavuklardan oldukça pahalıdır.²¹¹ Fiyatları 10 para²¹² ile 11 kuruş arasındaydı.

c-Diğerleri

Başörtülerinden pamuklu dokuma olup beyaz ince tül bentten²¹³ yapılan yemeni, çember ve yaşmaklar yanında yüzü kapatmak için peçe ve poşular kullanılırdı. Yemeni, çember, yaşmak ve peçeyi kadınlar;²¹⁴ poşuyu erkekler kullanırdı. Yaşmaklar feracelerin üzerine yüzün belli kısımlarını kapatmak için

²⁰¹ Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 22.

²⁰² TŞS, No: 1918, s. 83.

²⁰³ TŞS, No: 1918, s. 96.

²⁰⁴ TŞS, No: 1918, s. 93.

²⁰⁵ TŞS, No: 1918, s. 93.

²⁰⁶ TŞS, No: 1918, s. 73.

²⁰⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 148-9.

²⁰⁸ TŞS, No: 1918, s. 77.

²⁰⁹ TŞS, No: 1918, s. 67, 105.

²¹⁰ TŞS, No: 1918, s. 83.

²¹¹ TŞS, No: 1918, s. 89.

²¹² TŞS, No: 1918, s. 90, 84.

²¹³ Tezcan, *Atlaslar Atlası Pamuklu...*, s. 23.

²¹⁴ TŞS, No: 1918, s. 83.

giyilirdi.²¹⁵ Çember ve yemeniler de benzer fonksiyonu üstlenirken çoğunlukla evde günlük giyilirlerdi. Çember 20 para iken yaşmak 2 kuruştu.²¹⁶ Özellikle Lale Devri'nin etkisiyle renkli feracelerin tamamlayıcısı olarak şeffaf yaşmakların sıkça bağlandığı görünür.²¹⁷ Kadınlar göz ve burunları hariç yüzlerini kapatmak için peçe kullanırlardı.²¹⁸ Terekelerde sadece Ümmühan'ın 59 paralık müstamel peçesi vardı.²¹⁹

Başörtülerden Trabzon'da en çok kullanılan ve sadece erkeklerin taktığı poşu soğuk, rüzgârlı ve tozlu havalarda yüzü ve başı örterdi. Kayıtlarda poşu veya kelle poşusu olarak belirtilmektedirler.²²⁰ Niteliklerinden sadece beyaz renkli olduğu vurgulanan²²¹ poşular 3 para ile 5 kuruş arasındaydı.²²²

5-Ayak Giysileri

Bu grupta çorap ve ayakkabı türünden çeşitli eşyalar bulunmaktadır. Çorap sadece bir terekede zikredilirken²²³ ayakkabıların birçok türünü görmekteyiz. Hatta teri almak için ayakkabıların içine yerleştirilen keçeleri de görebiliriz. Islak yünlerin dövülmesiyle yapılan keçelerin kalına *kebe* denirdi.²²⁴ Kaliteli keçeler Kırım'dan gelirdi.²²⁵ Özellikleri belirtilmeyen keçelerin fiyatları 2 kuruş ile 20 para arasındaydı.²²⁶

Kadın ve erkek ayakkabıları şekil, renk ve zarafet itibarıyla farklıydı. Kadınların, küçüklüğü yanında zarafeti de yansıtan zenne ayakkabılarından²²⁷ başka içine mest giyilebilen çikendez ayakkabıları vardı.²²⁸ Tamamı kadın terekelerinde yer alan mestlerin bilhassa kadınlar tarafından giyildiği anlaşılmaktadır.²²⁹ Erkekler çoğunlukla pabuç, başmak,²³⁰ postal, yemeni ve çizme giyerdi.²³¹ Bunlardan postal ve çizme hariç diğerlerini kadınlar da giyerdi.²³²

²¹⁵ Mehmet Özel, *Folklorik Türk Kıyafetleri*, Türkiye Güzel Sanatları Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 16.

²¹⁶ TŞS, No: 1918, s. 83.

²¹⁷ Lale Özder, *İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 46; Gürtuna, *a.g.e.*, s. 193.

²¹⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C: II, s. 765.

²¹⁹ TŞS, No: 1918, s. 83.

²²⁰ TŞS, No: 1918, s. 84.

²²¹ TŞS, No: 1918, s. 96.

²²² TŞS, No: 1918, s. 72, 98.

²²³ TŞS, No: 1918, s. 93.

²²⁴ Tezcan, *a.g.e.*, s. 25.

²²⁵ TŞS, No: 1918, s. 67.

²²⁶ TŞS, No: 1918, s. 88, 100, 101.

²²⁷ TŞS, No: 1918, s. 87.

²²⁸ TŞS, No: 1918, s. 78.

²²⁹ TŞS, No: 1918, s. 83, 95.

²³⁰ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 266.

²³¹ TŞS, No: 1918, s. 96, 105.

²³² TŞS, No: 1918, s. 83, 95.

6-Takı, Aksesuar ve Süs Eşyaları

Gösteriş ve statünün sembolü olan bu gruptaki eşyaları çoğunlukla kadınlar kullanırdı. Bunların başında yüzük, bilezik ve küpeler bulunmaktadır. Mesela Molla Siyah Mahallesi'ndeki Ümmühan'ın 17 paralık köhne yüzüğü bulunurken Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki diğer Ümmühan tanesi 5 kuruşa mücevhi 4 yüzüğe, Fatıma ise 5 kuruşluk üçtaşlı altın yüzüğe sahipti.²³³ Erkekler inançları yönünde gümüş yüzükleri tercih ederlerdi.²³⁴ Tamamen kadınların tercih ettiği bilezik ve küpelerden Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Ümmühan'ın 112 kuruşluk birer çift altın bilezik ve küpe ile 80 kuruşluk askılı küpesi bulunurken Molla Sipah Mahallesi'ndeki Ümmühan'ın da 28 kuruş 30 paralık biri askılı, iki çift küpesi vardı.²³⁵ Aynı kadın 65 para değerinde 12 dirhemlik gümüş gerdanlığa da sahipti. Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Ümmühan'ın 70 kuruşluk perişanî altınla inci gerdanlığı oldukça gösterişliydi.²³⁶ Öte yandan bir başka takı olan *istefan*²³⁷ Tekfur Çayırı Mahallesi'ndeki Ümmühan'a aitti.²³⁸

Giyim-kuşamı tamamlayan aksesuarlar içerisinde heybe, kese, saat, çanta, divit, matara ve tarak bulunmaktadır. Çanta ve heybeler erkeklerin terekesinde yer almaktadır.²³⁹ Sadece erkeklerin kullandığı gümüş tütün keseleri kuşaklarının içinde taşınmaktadır.²⁴⁰ Aslında erkeklerin kullandığı en önemli aksesuar cep saatleridir.²⁴¹ En pahalısı 35 kuruşluk pandol saat²⁴² en ucuzu ise 3 kuruşluk cilalı saattir.²⁴³ Erkeklerin belde taşıdıkları bir başka eşya gümüşten de olabilen mataralardır.²⁴⁴ Bunlardan başka yazı yazmak için kullanılan ve 55 kuruş gibi oldukça pahalı olan gümüş divitler, belde taşınan günlük kullanım eşyalarını tamamlamaktadır.²⁴⁵

Süs eşyalarından sim ve simli olanları tamamen kadınlar kullanmaktaydı. Ümmühan 7 kuruşluk iki takım sim, bir takım mercan düğme ve bir sürmedana sahipti.²⁴⁶ Aynı kişinin 15 kuruşluk 300 dirhem sim pulu vardı. Bunlar sim serpilmesi ve bilhassa başörtüler olmak üzere bazı giysilere işlenmek amacıyla kullanılmaktaydı. Gümüş düğmelerin farklı bir türünü ifade

²³³ TŞS, No: 1918, s. 83, 95.

²³⁴ TŞS, No: 1918, s. 95.

²³⁵ TŞS, No: 1918, s. 95.

²³⁶ TŞS, No: 1918, s. 95.

²³⁷ İstefan; genelde Hristiyanların nikâhta gelinin başına mücevherli taç olarak taktıkları eşyadır. Bkz. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 102.

²³⁸ TŞS, No: 1918, s. 83.

²³⁹ TŞS, No: 1918, s. 95, 97.

²⁴⁰ TŞS, No: 1918, s. 67, 75.

²⁴¹ TŞS, No: 1918, s. 67, 105.

²⁴² TŞS, No: 1918, s. 89.

²⁴³ TŞS, No: 1918, s. 84.

²⁴⁴ TŞS, No: 1918, s. 89.

²⁴⁵ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 635; TŞS, No: 1918, s. 67.

²⁴⁶ TŞS, No: 1918, s. 83.

eden ve ince deliklere sahip olmasıyla *sim kafes düğmesi* olarak isimlendirilen düğme takımına Havva sahipti.²⁴⁷ Son olarak süslenme eşyası olmaları yanında özellikleri belirtilmeyen tarakları da erkek ve kadınlar kullanmaktaydı.²⁴⁸

Sonuç

18. yüzyıl Trabzon’unda giyim-kuşam kültürü temel unsurlar ölçüsünde kadın ve erkekler açısından çok büyük bir farklılığı ortaya koymamaktadır. Giyilen elbiselerde birçok kumaş türünün tercih edildiği görülmektedir. Bunların başında pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlar gelmektedir. Kumaşların farklı dokuma ve desenlere sahip olmaları kıyafet çeşidini artırmıştır.

Folklorik izlerin tespiti açısından Trabzon’da erkek ve kadın kıyafetinin detaylarını belirlememizde terekeler önemli veriler sağlamıştır. Buna göre gerek kadınlar gerekse erkekler uçkurlarla bağlanan donlar ile günümüzde atlet görevi gören terlik ve bazen terlik giyilmediği zamanlarda da gömleklerle giyime başlamaktadırlar. Donların üzerlerine şalvar ve çakşır, üstten de ayağa kadar uzanan entariler ve kuşakları, bunların üzerlerine de hırka ve yelek türünden mevsimsel giyim eşyaları tercih etmişlerdir. Bu ev içi giyimini peştamallar tamamlardı. Kürk ve kaftanlar, ev içinden başka sokak kıyafeti olarak yelek ve hırkaların üzerine giyilirdi. Bazen bunların yerini özel bir sosyal statüye sahip kişilerin tercihi olarak cübbe ve dolamalar alırdı. Özellikle kadınların tam bir sokak kıyafeti olan feraceler kadın giysisinin en son aşamasıydı. Aslında soğuk ve yağmurlu havalarda en üst giysi olarak yağmurluklar veya bunların yerini tutan kaputlar tercih edilmekteydi. Üstlük giysileri bilhassa kadınların süslü şal ve kemerleri yanında palaskalarla bağlanmaktaydı. Böylece bel bölgesi keseler, silahlar, divitler vs. çeşitli eşyaların taşınabileceği uygun bir yapı almaktaydı.

Trabzon’da kadın ve erkekler çoğunlukla fes ve kavuk takıp sarıklarla bunları çevrelerdi. Ayrıca erkekler kalpakları tercih ederken kadınlar çember ve yaşmak türü başlıklar yanında peçe de takarlardı. Yine çokça tercih edilen poşular baş giysilerinin tamamlayıcısıydı. Ayaklara giyilen çoraplar yanında başmak ve pabuç gibi farklı isimler taşıyan ayakkabıları erkekler ve kadınlar kullanırdı. Ayakkabılardan zenne ve çikendez türlerini sadece kadınlar tercih ederdi. Trabzon erkeği ise çoğunlukla çizme giyerdi.

Giyimin zarafetini gösteren takı ve süs eşyaları genellikle kadınlara yönelikti. Ellere takılan yüzük ve bilezikler yanında gerdanlık ve küpeler vazgeçilmez unsurlardı. Sim pullarla süslenen kıyafetlerin tamamlayıcısı olan çanta ve heybeler ise önemli bir aksesuar unsuru olarak giyim-kuşam ahenğinin son parçasını oluşturmaktaydı.

²⁴⁷ TŞS, No: 1918, s. 87.

²⁴⁸ TŞS, No: 1918, s. 83, 92.

Görüldüğü üzere 18. yüzyıl Trabzon’unda erkek ve kadın kıyafeti temel unsurları bakımından farklılık göstermese de din ve zenginlik bakımından bazı değişkenlikleri vurgulamaktadır. Bu durum, ferace ve peçelerde kesin çizgilerle kendisini göstermektedir. Öte yandan maddî statünün bir göstergesi olarak farklılık, elbiselerde kullanılan kumaş kalitesinden, nakış, süslemeler ve takılardan anlaşılmaktadır. Neticede denilebilir ki; tüm bu farklılıklar ve benzerliklerle Trabzonluların giyim-kuşamı tereke kayıtlarına net bir şekilde yansımıştır.

KAYNAKLAR

1-Arşiv Kaynakları

Trabzon Şer’iye Sicili 1918: 64/2, 64/4, 65/2, 66/1, 67/1, 67/2, 72/2, 72/3, 72/4, 73/6, 74/2, 74/4, 75/1, 75/4, 77/1, 78/1, 80/4, 80/5, 81/5, 82/1, 82/2, 83/2, 83/3, 84/4, 86/3, 86/5, 87/3, 87/5, 88/3, 88/4, 89/4, 90/3, 91/5, 92/1, 93/1, 93/3, 93/4, 93/5, 94/1, 94/2, 94/3, 95/3, 95/4, 96/2, 96/3, 96/4, 97/1, 97/2, 97/3, 98/5, 99/1, 100/3, 101/4, 101/5, 101/6, 103/2, 105/4, 106/6.

2-Kitap ve Makaleler

DAĞLI, Barış, *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

DAVİS, Fanny, *Osmanlı Hanımı*, Çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Mevâ’idü’n-Nefais fî Kavâ’idi’l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, TTK Yayınları, Ankara 1997.

GÜRTUNA, Sevgi, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü” *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı II (1979-1980), s. 1-65.

KARACA, Filiz., “Kürk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 26 (2002), s. 568-570.

KOÇU, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlılar’da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayinevi, İstanbul 1983.

OĞUZ, Gülser, “61 Numaralı Edirne Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”, *Milli Folklor*, 92 (2011), s. 106-116.

- ÖZDER, Lale, *İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- ÖZEL, Mehmet, *Folklorik Türk Kıyafetleri*, Türkiye Güzel Sanatları Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 1992.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C: I-III., MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2011.
- QUATAERT, Donald, "Clothing Laws, State and Society in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 29/3 (1997), s. 403-425.
- REDHOUSE, Sir James W, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- TEZ, Zeki, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul 2009.
- TEZCAN, Hülya. "Ferace". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 12 (1995), s. 349-350.
- TEZCAN, Hülya, *Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- ÜNVER, Süheyl, *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz*, TTK Yayınları, Ankara 1999.

3-Elektronik Kaynaklar

<http://en.wikipedia.org/wiki/Beldari-02/02/2015>.